DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.44

УДК: 341.4

Стефанчишен Р. В.,

генеральний директор ТОВ «Фанчі-інвест»

ТЕОРЕТИКО - АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ «МОРСЬКИЙ ТЕРОРИЗМ»

Актуальність теми дослідження: реформування системи українського законодавства відповідно до стандартів НАТО, перехід від соціалістичного управління до капіталістичного стилю, ставить перед нашою державою багато нових викликів. Однією з таких пріоритетних завдань є активна боротьба з морським тероризмом, оскільки Україна є державою, територія якої омивається двома морями.

Ключові слова: море, пірати, каперство, військова операція, реформування законодавства.

Актуальность темы исследования: реформирование системы украинского законодательства в соответствии со стандартами НАТО, переход от социалистического управления к капиталистическому стилю, ставит перед нашей государством много новых вызовов. Одной из таких приоритетных задач является активная борьба с морским терроризмом, поскольку Украина является государством, территория которой омывается двумя морями.

Ключевые слова: море, пираты, каперство, военная операция, реформирование законодательства.

Актуальність теми. «Морський тероризм» неможливо розглядати як самостійне поняття – будучи всього лише окремим видом, властивим тероризму, він відособлений в основному через місце і спосіб його вчинення. Зокрема, на думку українського вченого І. В. Лукшина, «тероризм на морі є продовження тероризму на суші» [2]. Тому формування уявлень про морський тероризм слід почати з установлення основних підходів до визначення тероризму в цілому.

Вільна інтернет-енциклопедія Вікіпедія під тероризмом [12] розуміє політику, засновану на систематичному застосуванні терору, тобто «лякання своїх політичних супротивників або населення, що виражається у фізичному насильстві, аж до знищення» [12]. Із психологічної точки зору тероризм трактується як «феномен соціальної психології, що виявляється в умовах відверто конфліктних ситуацій як засіб їх максимального загострення» [4]. Політологи стверджують, що це «форма, метод соціально-політичної боротьби, вчинювані шляхом систематичного застосування необмеженого насильства або загрози його застосування, аж до вбивства, з метою лякання, придушення й знищення політичних і інших супротивників» [5].

Таким чином, наявність специфічної соціальної або політичної мети – один з основних ознак тероризму, що дозволяє кваліфікувати його як специфічне по своїх характеристиках діяння. Тероризм, – справедливо тримається не на будь-якому насильстві, хоч насильство є головна й істотна його зброя, але на програмних настановах. Політичним роблять терористичний акт його мотив і спрямованість.

Виклад основного матеріалу. Уточнюючи це висловлення, слід відмітити, що «саме політична спрямованість робить акт збройного насильства терористичним, а не просто руйнівною смертоносною дією» [5]. Аналізуючи термін тероризм, слід зауважити, що це – метод політичної дії, властивий тем групам і сектам політичного спектра, які внаслідок певних обставин не здатні домогтися своїх цілей, діючи в рамках закону.

Щодо цього цікавою є концепція Джона Арквілла, Девіда Ронфельдта й Майкла Заніні, викладена в праці «Мережі, мережна війна й тероризм інформаційної епохи». Автори говорять про три основні терористичні парадигми: *тероризм як засіб примусової дипломатії, тероризм як війна й тероризм як провісник «нового світу»*. До останнього часу чільну роль відігравала парадигма примусової дипломатії, згідно з якою вчинення терористичного акту мало за мету привернути увагу держав і примусити до вступу в діалог з певними ігнорованими соціальними групами з приводу певних ігнорованих соціальних проблем. Тероризм як війна означав формування альтернативних способів ведення воєнних дій для досягнення цілей терористів. Неможливість «модифікації» сучасної політичної системи за моделлю терористів і прагнення до повного руйнування світу для створення нового, більш слушного, на їхню думку, світоустрою позначили перехід до парадигми «тероризм як засіб досягнення “нового світу”».

Надані формулювання сутності поняття тероризму розкривають його соціальний, психологічний і політичний аспекти, однак вони ж підтверджують відсутність єдності в розумінні цього явища. Відсутня єдність і у визначенні історії його зародження.

Заведено вважати, що тероризм – поняття, характерне сугобо для дійсності XX і XXI сторіч. Разом з тим деякі дослідники як приклади терористичних актів наводять події глибокої стародавності. Наприклад, професор Московського гуманітарного університету А. О. Корольов [6] указує, що «ще за триста сорок років до нашої ери батько Олександра Македонського був убитий у результаті теракту». Згідно з цим підходом, до тероризму прирівнюється будь-яке політичне вбивство, і, таким чином, коріння тероризму слід шукати ще в античності [5]. Французький історик М. Ферро зводить тероризм до «специфічної ісламської традиції Хошашин XI–XII сторіч», тобто вважає Середньовіччя періодом зародження цього феномена, а Н. Неймарк вважає належним походження сучасного тероризму до епохи постнаполеонівської Реставрації. Водночас низка дослідників [9] вважають тероризм феноменом кінця XX сторіччя і вказують на те, що відсутність можливості однозначно визначити мотив і мету подій стародавності, прирівнюваних до терактів, не дозволяє однозначно кваліфікувати їх як акти тероризму в сучасному термінологічному розумінні. На підтвердження сучасного характеру тероризму наводять також і такий аргумент: досягнення цілей терористичних актів багато в чому сприяє створення атмосфери

глобальної напруженості, тривожності, страху, тиражування й популяризації своєї діяльності, широкий вплив на свідомість окремих соціальних груп і суспільства в цілому. А досягнення соціального резонансу можливо лише в умовах сучасного глобального інформаційного суспільства.

Визначення тероризму дає Державний департамент США, яке ми аналізуємо по своєму, що тероризм – це заздалегідь підготовлене політично мотивоване насильство на адресу не залучених у бойові дії цілей, що його вчиняють таємні агенти чи представники тих або інших національностей, спрямоване на надання впливу й одержання аудиторії. У наданому визначенні також вказується на публічність діяльності терористів, на популяризацію їхніх цілей і завдань.

Сучасному тероризму властива інтернаціоналізація, що відображає процес інтернаціоналізації суспільства й супровідної його злочинності. Поняття інтернаціоналізації тероризму охоплює дві тенденції: по-перше, тенденцію до виходу тероризму як виду злочинної діяльності за межі національних кордонів; по-друге, до встановлення й зміцнення зв'язків між злочинними терористичними організаціями, у результаті чого до кінця ХХ ст. можна констатувати існування феномена *міжнародного тероризму*.

Міжнародний тероризм як вид транснаціональної злочинності, має низку специфічних характеристик. Насамперед слід зазначити значну вагу політичного компонента цього явища. На відміну від інших видів злочинності, тероризм не тільки породжує політичні наслідки, але й сам нерідко є породженням певних політичних інтересів. Інтернаціональний тероризм може мати як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні причини, його може ініціювати іноземна держава чи іноземна терористична організація. Акти міжнародного тероризму, як правило, спрямовані на зміну політики держави, порушення дружніх відносин між країнами. Вони викликають серйозні зовнішньополітичні наслідки: ускладнюють міжнародну обстановку, загрожують територіальній цілісності й безпеці держав, перешкоджають міжнародному співробітництву, завдають шкоди політичній і економічній стабільності.

Єдине сучасне легальне визначення міжнародного тероризму також не сформовано. Ще в Конвенції Ліги Націй про запобігання й припинення тероризму (1937 р.) була почата спроба визначення міжнародного терористичного акту як злочинної поведінки, що має за мету тероризувати окрему особу, групу осіб або населення повністю шляхом створення загальної небезпеки, спрямованої проти держави, однак через низку історичних причин зазначена конвенція не набрала чинності [9]. На сьогоднішній день міжнародно-правові норми, що характеризують поняття тероризму, містяться в розрізних міжнародних актах, присвячених питанням запобігання, припинення й ліквідації тероризму в усіх його формах і проявах.

До найбільш важливих міжнародно-правових інструментів, що визначають форми й принципи боротьби з тероризмом можна вважати належними: Конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (Гаага, 1970 р.), Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом 1976 року, Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників 1979 року, Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими

проти безпеки морського судноплавства, 1988 року, Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року.

Стаття 1 Європейської конвенції по боротьбі з тероризмом [4] визначає, що до основних терористичних правопорушень належать діяння, що:

- підпадають під сферу дії Гаазької й Монреальської конвенцій по боротьбі зі злочинами проти цивільної авіації та на її борту;

- полягають у замаху на життя, заподіянні тілесних ушкоджень або замаху на свободу осіб, що мають право на міжнародний захист, включаючи дипломатичних агентів;

- включають викрадення, узяття заручників або немотивоване позбавлення свободи;

- включають використання бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї, листів або посилок-«пасток» у тій мірі, в якій це становить небезпеку для осіб.

У статтях 2, 13 Конвенції йде мова, що за своїм розсудом держави-учасниці мають право вважати належними до терористичних правопорушень будь-який злочин проти особистості чи його майна, що створює загальну загрозу іншим особам і сполучений з жорстокою чи віроломною поведінкою. Надане визначення, однак, із труднощами здатне відповісти на запитання, що ж собою становить міжнародний тероризм як явище. Визначення тероризму розкривається через перелік діянь, що входять до його складу, тобто принципи побудови дефініції такі самі, як і при конвенційному визначенні піратства.

Морський тероризм, як уже було відзначено, виступає особливим видом тероризму в цілому, специфікація якого обумовлена головним чином місцем, способом і обстановкою його вчинення, а також особливим об'єктом злочинного посягання. В порядку короткого визначення морський тероризм можна охарактеризувати як «сукупність суспільно-небезпечних діянь, чинених у водах Світового океану, що потягли за собою тяжкі наслідки, які й становлять істотну загрозу дії загальновизнаного принципу «свобода відкритого моря».

Найбільш повне визначення морського тероризму міститься в Римській конвенції про боротьбу з незаконними актами проти безпеки морського судноплавства 1988 року, відповідно до якої до тероризму вважають належними: навмисне захоплення, пошкодження судна або вантажу, насильницьке посягання на осіб, що перебувають на його борту, й інші дії, що загрожують безпечному плаванню судна [3].

Тероризм на морі – один із проявів міжнародного тероризму, що характеризується особливими способами й обстановкою вчинення, разом з тим основні ознаки й характеристики міжнародного тероризму поширюються повною мірою на категорію морського тероризму. При морському тероризмі створюється стан неконтрольованого використання технічних засобів, порушуються охоронювані правовими нормами відносини у сфері безпеки функціонування морського транспорту.

Головна небезпека тероризму на морі полягає не тільки в тому, що він загрожуює безпеці морського судноплавства, але зневажає суспільний принцип свободи морів. Щодо цього виникає питання про співвідношення явищ морського піратства й тероризму на морі як злочинів, що посягають на

свободу й безпеку мореплавання й потребують ужиття заходів реагування на подібні прояви насильства на морських просторах.

У літературі це питання відзначається підвищеною дискусійністю: поняття тероризму й піратства на морі то ототожнюються, то протиставляються, то поглинають одне одного. Нижче будуть розглянуті й проаналізовані аргументи, що їх висунули прихильники всіх цих концепцій.

У своїй праці «Тероризм на морі» Л. А. Моджорян відзначає, що «тероризм на морі незначно відрізняється від відомого з незапам'ятних часів піратства». Автор, по суті, поділяє думку Б. А. Бозена: «Простіше й логічніше було б закрити правову амбразуру у сфері морського тероризму шляхом включення цього злочину в концепцію піратства». Разом з тим Л. А. Моджорян визнає, що «пірати, як правило, мають особисті цілі, з яких звичайними є збагачення, тоді як терористи надихаються політичними устремліннями, які можуть виражатися в боротьбі тих або інших політичних угруповань за владу» [9].

Терористи на морі, як і пірати, застосовують залякування, насильство й примус, практично не зупиняючись ні перед чим. Саме єдність методів і способів впливу, а також об'єкта посягання є ключовим аргументом прихильників схожості цих явищ. До певної міри ця концепція підтримується положеннями розглянутої вище Римської конвенції про боротьбу з незаконними актами проти безпеки морського судноплавства 1988 року: положення Конвенції застосовуються як до випадків піратства, так і до проявів морського тероризму, вона засуджує всі незаконні акти нападів на морські судна, незалежно від того, де, ким і з якими цілями вони вчинені. Можна припустити, що подібне узагальнене тлумачення обумовлено єдиними методами міжнародної протидії актам насильства на морі. Разом з тим дослідники визнають, що цілі й мотиви в цих діянь різні: у піратів – добича і збагачення, а в терористів – досягнення політичних цілей: створення нестабільної обстановки, прагнення показати й розрекламувати себе, заподіяти моральний або матеріальний збиток супротивникові, залякати його [8].

Низка дослідників дотримуються думки, що надані загальні ознаки тероризму й піратства не дозволяють говорити про ідентичність цих понять. Поширена точка зору, згідно з якою «не підпадають під поняття піратства протиправні дії, чинені на морі, які мають за мету примус або залякування уряду й суспільства в чисто політичних цілях». Признаки піратства, які допомагають відмежувати це поняття «від актів розбою й грабежу, чинених у межах суверенітету прибережних держав, від актів тероризму на морі, від актів нападів військових кораблів, а також від правомірних дій військових кораблів і урядових суден».

Ми вважаємо, що є очевидним – мотив піратів носить яскраво виражений матеріальний характер – неправомірно, насильницьким шляхом заволодіти чужим майном», тероризм же має зовсім іншу мету, що підтверджують терористичні акти в Нью-Йорку, Москві, Беслані, Кабулі, Каїрі, Багдаді. При цьому те, що терористи іноді висуюють вимоги матеріального характеру, не змінює загальної цільової спрямованості тероризму, матеріальні блага в цьому разі виступають не як самі цілі, а як засоби їх досягнення. Відзначається також, що тероризм і піратство відрізняються

за ступенем суспільної небезпеки – піратство «існує тисячі років і ніколи не призводило до війн.. Подана позиція разом з тим не заперечує єдності засобів і методів.

Ряд науковців вважають, сучасне морське піратство – різновид тероризму й жорстока реальність виникнення збройного протистояння, що диктує принципово нові правила бою. Звертаючи увагу на сучасну тенденцію до консолідації зусиль морських терористів – піратів, яка привела до «відкриття» більш широких можливостей для взаємодії з організаціями будь-якої екстремістської спрямованості.

Інтерес викликає концепція, що є надзвичайно великим, згідно з яким пропонується впровадження особливого терміна «піратизм», який об'єднав би піратство й тероризм на водному транспорті й становив би собою особливий морський вид злочину, чинений тільки у відкритому морі. Оскільки в сучасному світовому порядку, дане питання є надзвичайно актуальним та потребує подальшого вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куршев М. Проблемы борьбы с морским пиратством. *Государство и право*. 1999. № 12. С. 66–72.
2. Лукашук И.И. Международно-правовое регулирование международных отношений/ Лукашук И.И., - М.: Межд. отн., 1975. 300 с.
3. Лукшин І. В. Протиправні дії на морі: піратство і тероризм, та їх правове визначення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2000. Вип.8: Соціальні та правові проблеми боротьби з тероризмом. С. 155–162.
4. Лукшин І. В. Служба загальної безпеки на морському транспорті. *Право України*. 1994. № 10. С. 40–43.
5. Маковський Я. Історія морського піратства: Пер.з пол./ Маковський Я. – М.: Наука, 1972. – 168 с.
6. Маховский Я. История морского пиратства. М.: Свенас, 1992. 302 с.
7. Михеев В.Л. Международно-правовое обеспечение борьбы с незаконными актами против безопасности морского судоходства: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность - 12.00.10 - Международное право; Европейское право. М., 2003. 50 с.
8. Моджорян Л.А. Терроризм на море. М.: Междунар. Отношения, 1999. С. 37.
9. Моджорян Л.А. Терроризм на море. Борьба государств за безопасность судоходства / Моджорян Л.А. - М.: Междунар. отношения, 1991.
10. Можейко И.В. Индийский океан. Очерки истории пиратства в Индийском океане и Южных морях / Можейко И.В. – М.: Мысль, 1980. – 422с.
11. Скаун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 691 с.
12. Словарь международного морского права/ Под ред. Ю.Г. Барсегова. – М.: международные отношения. 1985. – С. 78.

R. Stefanchyshen

**THEORETICAL - AXIOLOGICAL APPROACH TO THE CONCEPT
"SEA TERRORISM"**

Topicality of the research topic: the reform of the Ukrainian legislation in accordance with NATO standards, the transition from socialist rule to capitalist style, poses many new challenges for our country. One of these priorities is the fight against piracy, since we are a maritime nation that has access to the sea.

Keywords: sea, pirates, private sector, military operation, law reform.